

## Welzijn biologisch melkvee

De biologische veehouderij heeft veel oog voor natuurlijk gedrag, een goede gezondheid met nadruk op ziektepreventie, en natuurlijke voeding. Het dierenwelzijn in de biologische sector heeft daarom een hoog niveau. Dit past goed bij de verduurzaming van de biologische veehouderij. In 2010 heeft de sector zichzelf een spiegel voorgehouden. Hieruit blijkt dat veel goed gaat op het gebied van dierenwelzijn, maar er zijn ook verbeterpunten. In dit BioKennisbericht een overzicht voor de biologische melkveehouderij, met vooral aandacht voor aspecten waar nog welzijnswinst te behalen is.



### Gedrag

In de biologische veehouderij is het belangrijk om een leefomgeving te creëren die zoveel als mogelijk tegemoet komt aan de soortspecifieke eigenschappen en behoeftes van de dieren. Verplichte weidegang, onbeperkte ruwvoerstrekking en frequenter gebruik van potstallen leiden in de biologische melkveehouderij – vergeleken met de gangbare sector – tot meer natuurlijk (eet)gedrag, minder sociale onrust en minder angst. Toch heeft de biologische melkveehouderij mogelijkheden om het natuurlijke gedrag en de natuurlijke leefomgeving verder te verbeteren: optimaliseren (onbeperkte) weidegang, een natuurlijker kuddestructuur (inclusief natuurlijke dekkingen, een meer natuurlijke opfok en niet onthoornen), en meer aandacht voor het faciliteren van lichaamsverzorging.

### Natuurlijke kuddestructuur

In zowel de gangbare en biologische melkveehouderij is het gebruikelijk dat kuddes niet op een natuurlijke wijze worden samengesteld. Met een familiekudde is daarom een grote slag op het gebied van dierenwelzijn mogelijk. Drie voorbeeldsystemen van een familiekudde staan beschreven in de brochure Familie-kudde (<http://edepot.wur.nl/10697>). Deze concepten zijn ontwikkeld en uitgewerkt binnen het project 'Familiekudde'. Dit is een samenwerkingsverband van het Louis Bolk Instituut, Wageningen UR Livestock Research en een praktijknetwerk van melkveehouders (gangbaar, biologisch en biologisch-dynamisch).

## → Ambitie

In 2013 wil de biologische zuivel- en rundvleessector een topositie qua duurzaamheid hebben en tegelijkertijd een goed rendement leveren voor alle schakels in de keten. Speerpunten voor de Productwerkgroep zuivel en rundvlees zijn: de onderscheidendheid van de producten; een duurzame productiewijze; de relatie met de consument; smaak en voedingswaarde van de producten; kringlopen sluiten; robuuste dieren met natuurlijker leefwijzen en gedrag (koeien met hoorns, kalveren bij de koe en stimuleren onbeperkte weidegang) en een passende productprijs voor iedereen in de keten.

## Lopend onderzoek

- Gezondheidseffecten biologische zuivel
- Echt Overijssel!
- Voeding biologisch melkvee
- 100% biologische input – mestbenutting
- Biofokkerij, biologische landschapskoe
- Familiekudde
- Weerstand van melkvee
- Biogeit
- Bioschaap
- Verbeteren welzijnsprestaties
- Koeien met hoorns
- Kalveren bij de koe
- Stimuleren onbeperkte weidegang

## Biokennisberichten

Biokennisberichten beschrijven de resultaten uit onderzoek voor de praktijk. Recente biokennisberichten Zuivel en Rundvlees beschreven:

- Biologische fokkerij
- Natuurlijke weerstand

Kijk op [www.biokennis.nl](http://www.biokennis.nl) voor alle reeds verschenen berichten. U kunt zich daar ook abonneren.

## **Uitgangspunten familiekuddes:**

**Natuurlijke groepsstructuur.** De kalveren, pinken, droogstaande koeien en melkkoeien zitten in één groep. Een vaste samenstelling in de groep geeft rust in de koppel en past bij de natuurlijke omstandigheden van het dier.

**Kalveren bij de koe.** Kalveren blijven bij de koe en kunnen zogen bij hun moeder, en verder lopen ze vrij in de kudde. Voor rust en veiligheid kunnen ze zich terugtrekken in de kalvercrèche. Ook het spenen van de kalveren (vanaf 3 maanden) verloopt zo natuurlijk mogelijk. De voorkeur gaat uit naar spontaan spenen door speciale bijvoeding te geven. Het spenen mag in ieder geval niet abrupt gebeuren, want dat is juist zeer dieronvriendelijk.

**Natuurlijke dekkingen.** Stieren staan in een afzonderlijke ruimte binnen de familiekuddes, maar kunnen desgewenst ook in de kudde lopen. In dit natuurlijke systeem passen ook natuurlijke dekkingen het beste. Het opzetten van een biologisch fokprogramma met KI-technieken is tegenstrijdig met de biologische gedachte.

**Niet onthoornen.** Uitgaan van de natuurlijke situatie betekent ook dat de dieren in een familiekuddes niet worden onthoorned. Door de hoorns op de koe te laten, behouden de dieren hun integriteit en de mogelijkheid om op een natuurlijke manier de rangorde in hun kudde te bepalen.

**Positieve mens-dier interactie.** Ook de veehouder speelt een belangrijke rol in de handhaving van een stabiele kudde. Positieve mens-dier interactie zorgt voor minder angst bij de dieren. Hierdoor wordt de onderlinge band tussen de dieren versterkt, hetgeen een positief effect heeft op de kudde. Bewustwording van de eigen sterktes en zwaktes in de omgang met dieren wordt inzichtelijk gemaakt met de training Quality Handling®. Deze is ook beschikbaar voor de melkveehouderij.

## **Optimaliseren weidegang**

Biologisch melkvee heeft een verplichte weidegang, indien weers-, bodem- en gezondheidsomstandigheden het toelaten. In de maanden november tot en met april staan de koeien meestal op stal. In 2007 had gemiddeld 55% van het biologisch melkvee onbeperkte weidegang van juni tot en met september. Gemiddeld gezien had 42% beperkte weidegang, en 3% bleef volledig op stal. Ter vergelijking: in



dezelfde periode had gemiddeld 24% van het gangbare melkvee onbeperkte toegang tot weides, terwijl gemiddeld 25% van het gangbare melkvee volledig op stal bleef. Ook al onderscheidt de biologische veehouderij zich in weidegang positief van de gangbare sector, de cijfers geven ook aan dat er nog enige verbetering mogelijk is. Speerpunt van de biologische sector is dan ook het verder ontwikkelen en stimuleren van (onbeperkte) weidegang.

## **Goede schuurmogelijkheden**

Een koe besteedt van nature veel zorg en aandacht aan de vacht en de huid. Runderen houden hun huid vrij van vuil en ongedierte door te likken, te krabben met de poot en te schuren aan bomen of struiken in de weide. In stallen kunnen koe- of schuurborstels of andere schuurinrichtingen aangebracht worden om koeien zichzelf te laten verzorgen. Het is dan van belang goed op de bruikbaarheid door de koeien te letten, door ervoor te zorgen dat schuurmogelijkheden geschikt zijn voor verschillende groottes van de dieren. Let ook op een goede bereikbaarheid.

## **Gezondheid**

Een goede gezondheid staat in de biologische veehouderij voorop. Het streven naar een dier met veel weerstand en het inpassen van preventieve maatregelen in de bedrijfsvoering zijn dus uiterst belangrijk. Biologisch voer mag niet synthetisch zijn en grondstoffen moeten 100% biologisch zijn. Aanbod van ruwvoer is verplicht (aandeel ruwvoer minimaal 60% voor de

biologische melkveehouderij). In geval van ziekte en een noodzakelijke behandeling moet bij voorkeur behandeld worden met kruidenpreparaten, homeopathische middelen, vitamines e.d., mits deze bewezen effectief zijn. Indien nodig kunnen zeer beperkt 'gewone' geneesmiddelen gebruikt worden.

Biologische rantsoenen met weinig krachtvoer leveren in het algemeen weinig problemen op voor biologisch melkvee. De dieren komen minder vaak in een negatieve energiebalans terecht, en stofwisselingsziekten komen minder voor dan in de gangbare sector. Dit komt door selectie op een type koe dat beter past bij een groter aandeel ruwvoer. De melkproductie is wel gemiddeld lager dan op gangbare bedrijven, maar daar staat weer tegenover dat biologisch melkvee gemiddeld een jaar langer wordt aangehouden. Een ander pluspunt is dat biologische melkkoeien een betere been- en klauwgezondheid hebben dan gangbare koeien, door bredere toepassing van weidegang en gebruik van potstallen. Pluspunt is ook dat het gebruik van antibiotica in de biologische melkveehouderij aanmerkelijk lager is dan in de reguliere sector, maar er wordt nog relatief veel antibiotica ingezet bij de behandeling van klinische mastitis en bij het droogzetten van koeien met een hoog celgetal. Ook vormt leverbot in dit kader een toenemend probleem. Onthoornen, tenslotte, is nog toegestaan. Dit past niet bij de biologische uitgangspunten van streven naar natuurlijkheid en behoud van integriteit.



## Bestrijden mastitis

De biologische melkveehouderij kent meerdere factoren die het risico op een hoog celgetal of mastitis (uierontsteking) verhogen. Dit is voornamelijk gerelateerd aan een hogere infectiedruk door omgevingsbacteriën. Voor een behandeling wordt nog relatief veel antibiotica ingezet. Het terugdringen van medicijngebruik heeft momenteel veel aandacht in de biologische melkveehouderij. De vooruitzichten om melk te produceren zonder antibiotica lijken goed. Dit vraagt om een duurzaam bedrijfsmanagement, al dan niet in combinatie met alternatieve, bewezen werkzame geneesmiddelen.

*Duurzaam bedrijfsmanagement.* In een duurzame bedrijfsvoering is dierenwelzijn leidend. Goede leefomstandigheden en preventie spelen daarbij een grote rol. Passende maatregelen zijn:

- Kies een ras/kruising dat past bij het bedrijf; gezond en robuust
- Zorg voor evenwichtige voeding en voldoende mineralen en vitamines
- Zorg voor huisvesting passend bij het dier, een goed binnenklimaat (frisse lucht en warmte/vocht afvoer), een schoon ligbed, en voorkom beschadigingen (bronnen van infectie).
- Beperk stress door hitte, angst, onevenwichtig voeren, slechte stal, gestreste veehouder. Stress geeft een verminderde weerstand. Kijk naar de dieren en afwijkend gedrag (afzondering) speciaal in moeilijke perioden (droogstand, afkal-

ven). Let op mestdikte, lichamelijke afwijkingen (uiers, hakken, wonden), eetlust en lichaamsconditie. Vroegtijdig problemen signaleren geeft gelegenheid om (preventieve) maatregelen te nemen.

- Doe aan preventie en voorkom ziekten (gesloten bedrijf, geen dieren aankopen). Ruim dieren die voortdurend ziek zijn en werk hygiënisch.
- Werk volgens een bedrijfsspecifiek welzijns- en gezondheidsplan. In diverse Europese landen wordt voor het erkennen van biologische productie een plan van aanpak ten aanzien van gezondheid geëist. Een degelijk plan beschrijft het bedrijf en de dieren, de routinematige procedures, de diergeneeskundige zorg en het gebruik van geneesmiddelen, hoe te handelen bij het optreden van ziekten en het monitoren van ziekten en dierenwelzijn. Het is aan te bevelen dit ook in Nederland in te voeren, zodat bewust en doelgericht verder gewerkt kan worden aan betere omstandigheden en management.

*Natuurlijke producten.* Als er toch behandeld moet worden dan kan er in plaats van chemische middelen ook gebruik worden gemaakt van natuurlijke producten. Omdat de nodige kennis vaak ontbreekt bij veehouders en adviseurs is onlangs in het kader van het project 'Natuurlijk Gezond' een aantal bekende natuurlijke producten nog eens op een rijtje gezet. Er is een 'dynamisch stalboekje' voor melkveehouders met prak-

tische informatie opgesteld. Er zijn al diverse ervaringen met natuurlijke methoden en natuurproducten: zo helpt handmatig leegmelken en nabehandelen met uiermint tegen mastitis. Zie ook BioKennisbericht # 21.

## Bestrijden leverbot

Leverbot vormt een toenemend probleem door nattere omstandigheden, hogere temperaturen en beperkte behandel-mogelijkheden van melkgevend dieren. Leverbot geeft bij jongvee ernstige groei-vertraging. Melkkoeien kunnen te vroeg afkalven, zijn verminderd vruchtbaar en geven minder melk. Het slakje dat de leverbot gebruikt om te overleven kan op gangbare bedrijven bestreden worden met kalkcyanamide. Op biologische bedrijven is dat echter geen optie en ook dieper ontwateren is meestal niet aan de orde. De enige maatregel die overblijft is de behandeling van de besmette dieren. Voor het behandelen van melkvee en jongvee tegen leverbot is slechts één middel geregistreerd en alleen voor niet-melkgevend koeien. Voor koeien die afkalven voor ze opgesteld worden – dat is meestal het tijdstip van behandelen – kan behandeling pas plaatsvinden als ze droogzet worden, soms pas 7-8 maanden later. Als alternatieven voor de bestrijding van leverbot valt te denken aan weiden op vooraf enkele keren gemaaid land, vermijden van risicopercelen, opnemen van kruiden in het grasbestand, en het behandelen met kruidenpreparaten.

## Alternatieven voor onthoornen

In de (biologische) praktijk wordt nog regelmatig onthoorned. Routinematig onthoornen van biologisch gehouden runderen kan nog steeds met een onthefing. Koeien worden onthoorned omdat conflicten anders kunnen leiden tot grote verwondingen. Dat in de weideperiode problemen met stoten en verwonden vrijwel niet voorkomen, maar in de stalperiode juist wel, geeft aan dat het probleem voor een belangrijk deel een ruimteprobleem is. Veel ligboxenstallen zijn niet gebouwd voor gehoorned koeien. Potstallen en de nieuw te ontwikkelen vrijloopstallen, maar ook stallen voor een familiekudded, voldoen beter. Er is momenteel zowel in de biologische als gangbare sector veel aandacht voor





het zoeken naar alternatieven voor ont-hoornen. Gezien de ambitie van de biologische melkveesector om in de toekomst koeien met hoorns te houden, moet de oplossing vooral gezocht worden in aanpassing van de houderijomstandigheden. Een andere oplossing is het fokken van hoornloze koeien. De vraag is wel of dit past bij de ambitie van de biologische sector. Wel is het zo dat aangeboren hoornloosheid van nature voorkomt bij rundvee. Al minimaal tien jaar bestaat in de biologische melkveesector de wens om een eigen fokprogramma op te zetten. In dit traject wordt geen aandacht gegeven aan fokken op hoornloosheid. Indien de biologische sector in wil zetten op hoornloosheid zou overwogen kunnen worden om dit mee te nemen in het fokprogramma op robuustheid.

### Comfort

Houderijomstandigheden zijn zeer bepalend voor de mate van comfort voor de dieren, waaronder comfortabel liggen en rusten, makkelijk bewegen en verplaatsen, en een comfortabele omgevingstemperatuur. De biologische melkveehouderij biedt hiertoe meer mogelijkheden dan de reguliere melkveehouderij, door een frequenter gebruik van potstallen en bredere toepassing van (onbeperkte) weidegang. In pot-

stallen en in de wei kunnen de dieren in grote mate bepalen waar en in welke richting ze gaan liggen op een zachte ondergrond. In potstallen met ligbedden van strooisel en vaak mestgangen van betonvloeren (al of niet met strooisel) kunnen de dieren zich gemakkelijker bewegen dan in ligboxenstallen. In ligboxenstallen stoten koeien zich vaker, bijvoorbeeld aan het voerhek of aan afscheidingen, en komen speenbetrapingen vaker voor. Weides bieden, bij een goed management en goede weersomstandigheden, een zachte en schone ondergrond met grip en steun voor de koe.

### Tot slot

Veel verbeterpunten zijn te herleiden naar huisvesting, fokkerij en management. In een aantal gevallen kan verbetering bereikt worden via het bestaande systeem. Soms is dat niet mogelijk en is een omslag in denken en doen vereist om uit de impasse te komen. Voor een aantal sectoren ontwikkelt het onderzoek nieuwe systemen in nauw overleg met de overheid en de sectoren. Hierbij wordt uitgegaan van de wensen en behoeften van het dier, de ondernemer, de burger en het milieu. Voor de melkveehouderij heeft het project 'Familiekudde' verschillende ontwerpen opgeleverd.

### Harrie Janssen, voorzitter productwerkgroep Zuivel en Rundveevlees

“De belangrijkste punten uit de verbeteragenda voor de biologische melkveehouderij zijn volgens mij het verhogen van de weerstand, weidegang en het kunnen vertonen van natuurlijk gedrag, met name kuddegedrag, kalveren bij de koe en vluchtgedrag. Die verbeterpunten zijn belangrijk en moeten we zo snel mogelijk doen. Afhankelijk van het investeringsniveau kunnen we ze ook realiseren. Zo is weerstand te verhogen met managementmaatregelen en door veranderingen in fokkerij. Managementmaatregelen kunnen op korte termijn worden ingevoerd, maar veranderingen in fokkerij zullen pas op middellange termijn hun beslag krijgen. Vooral de veranderingen op stalniveau, zoals die voor bijvoorbeeld het invoeren van kuddegedrag nodig zijn, vergen grote investeringen. Degenen die kortgeleden hebben geïnvesteerd in een nieuwe stal, kunnen we niet vragen om dat op korte termijn weer te doen. Kortom, zo snel mogelijk doen, maar ook rekening houden met de investeringen die we ervoor moeten maken.”

Het doel van Bioconnect is het verder ontwikkelen en versterken van de biologische landbouw sector door het initiëren en uitvoeren van onderzoeksprojecten. In Bioconnect werken ondernemers (van boer tot winkelvloer) samen met onderwijs- en onderzoeksinstellingen en adviesorganisaties. Dit leidt tot een vraaggestuurde aanpak die uniek is in Europa.



Het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie is financier van de onderzoeksprojecten.



Wageningen UR (University & Research centre) en het Louis Bolk Instituut zijn de uitvoerders van het onderzoek. Op dit moment zijn dit voor de biologische landbouwsector zo'n 140 onderzoeksprojecten.



## Contact

Contactpersoon: Marko Ruis,  
Wageningen UR Livestock Research  
e-mail: marko.ruis@wur.nl  
telefoon: 0320 293 550  
www.biokennis.nl

Eindredactie / Vormgeving / Productie  
Wageningen UR, Communication Services  
e-mail: info@biokennis.nl  
telefoon: 0317 486 370